

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ
(НА ПРИКЛАДІ МОЛОЧНИХ ФЕРМ)**

Є.В. Руденко¹, В.А. Марченко², В.В. Бовсуновський³

¹доктор ветеринарних наук, член-кореспондент НААН

^{2,3}кандидати економічних наук

Інститут тваринництва НААН

вул. Тваринників, 1а, м. Харків, 61026, Україна

e-mail: ¹rud.ev.v@gmail.com, ²vlsnitv8@gmail.com, ³bovsinbox@gmail.com

Надійшла 23.10.2018

Мета. Визначити концептуальні засади організації та розвитку кооперативних формувань у сільській місцевості, які дають змогу підвищити ефективність агропромислового виробництва і прибутковість сільськогосподарської праці, забезпечити сталий розвиток сільських територій завдяки поліпшенню соціальних стандартів для населення. **Методи.** Статистико-економічний, монографічний. Теоретичною та методологічною основою були офіційні матеріали Державної служби статистики України, законодавчі і нормативні акти органів державної влади України з питань розвитку АПК, положення економічної теорії, праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем розвитку сільської кооперації. **Результати.** Розглянуто сучасний стан розвитку молочного скотарства фермерських господарств і сімейних ферм України, соціально-економічні передумови та правове забезпечення розвитку сільської кооперації, спрямовані на підвищення якості виробництва сировини та готової продукції. Установлено напрями виробництва, що потребують створення кооперації у сільській місцевості. Запропоновано механізм створення та функціонування молочарських кооперативів на основі побудови логістичної структури взаємодії виробничих та обслуговуючих кооперативів. **Висновки.** Подальша підтримка громадою розвитку сімейних ферм особистих селянських господарств сприятиме зменшенню безробіття, підвищенню доходів сільських сімей, залученню тимчасово виведених з обробітку сільськогосподарських угідь, зокрема сінокосів і пасовищ, поліпшенню демографічної ситуації у сільській місцевості та підвищенню рівня життя сільського населення. Розвиток кооперативних відносин дасть змогу підняти соціально-економічний статус сільських територій на новий рівень, наблизити умови життєдіяльності сільського населення до міських стандартів і знизити міграційні тенденції.

Ключові слова: концепція, кооперація, молоко, перспектива, розвиток, сімейна ферма, сільські території, якість.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201907-12>

В Україні за реалізації політики децентралізації влади здійснюється процес формування спроможних об'єднаних територіальних громад.

Саме громада має стати базовим рівнем територіального устрою, адже це один із векторів політики входження України

у європейський простір, саме така модель суспільного устрою є успішною у країнах ЄС.

Сімейним фермам законодавчо надано офіційний статус повноправного учасника аграрного ринку, адже вони наразі формують 75% загального обсягу виробництва молока в Україні.

Практики-кооператори вважають, що молоко може стати «українською нафтою», принести гідні статки сільським родинам і розвиток сільським громадам [1–5].

Стратегічним напрямом і системним нематеріальним ресурсом започаткування нової філософії має стати кооперація виробників молока як у напрямі горизонтальної, так і вертикальної інтеграції інтересів виробників для створення ланцюга руху готових продуктів від поля до столу без посередників.

Молоко і місцеві молочні продукти господарств громади на початковій стадії можуть бути орієнтовані на задоволення потреб і вимог наближених ринків.

Пріоритетним завданням є адаптація законодавства України до стандартів ЄС, найперша вимога якого — радикальне підвищення якості молока, отриманого на сімейних фермах господарств родинного типу [6–10].

Мета досліджень — визначення концептуальних засад організації та розвитку кооперативних формувань у сільській місцевості, що дасть змогу підвищити ефективність агропромислового виробництва і прибутковість сільськогосподарської праці, забезпечити сталий розвиток сільських територій завдяки поліпшенню соціальних стандартів для населення.

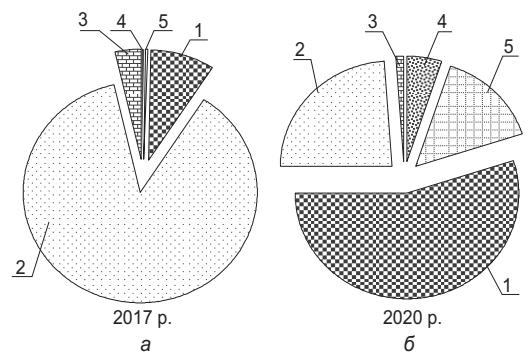
Матеріали та методи досліджень. Статистико-економічний — для опрацювання масиву статистичних та емпіричних даних; монографічний — для детального вивчення окремих елементів досліджуваного явища на прикладі конкретних об'єктів. Теоретичною та методологічною основою для проведення досліджень були офіційні матеріали Державної служби статистики України, законодавчі і нормативні акти органів державної влади України з питань розвитку АПК, положення економічної теорії, праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем розвитку сільської кооперації.

Результати досліджень. Аналіз даних ефективності виробництва молока підприємствами різних типів і потужностей свідчить про те, що господарства малого типорозміру (особливо господарства населення, які розвиваються індивідуально) порівняно з іншими працюють менш ефективно. Причинами цього є загальна неузгодженість інтересів виробників щодо поліпшення якості молока і молочних продуктів для спільного освоєння ринку, внутрішні труднощі господарювання:

відсутність системи підвищення генетичного потенціалу поголів'я через штучне осіменіння корів і телиць, фрагментарне ветеринарне обслуговування, виробництво кормів, їх використання, питання логістики.

Переважно через високий рівень бактеріальної забрудненості та надмірну кількість соматичних клітин молоко, одержане в господарствах населення та фермерських господарствах, в абсолютній більшості випадків відповідає лише II ґатунку. Це зумовлено, з одного боку, високим рівнем захворюваності корів на мастит, з другого — недотриманням основної технологічної вимоги первинної обробки молока — своєчасного охолодження та зберігання за температури 4°C. Підвищення якості молока цією категорією виробників забезпечить збільшення реалізаційної ціни орієнтовно на 28%, що становитиме 1,3 млрд грн додаткової виручки. Загальний ефект від поліпшення якості молока може сягати 2 млрд грн (рисунок).

Об'єднання ресурсів фермерських господарств і домогосподарств у кооперативи, як самостійного сегмента виробництва, дало б змогу постачати майже 40% товарного молока потрібного стандарту якості на внутрішній і зовнішній ринки. Засадами для цього мають стати заходи такої організації виробництва молока у дрібнотоварному секторі, які забезпечать поєднання державних механізмів регулювання (галузеві, регіональні програми

Якість молока та потенціал її підвищення завдяки зниженню вмісту соматичних клітин у господарствах населення: а: 1 — I ґатунку (9%); 2 — II ґатунку (87,2); 3 — неґатункове (3,6); 4 — екстра (0,1); 5 — вищий ґатунку (0,1%); б: 1 — I ґатунку (55%); 2 — II ґатунку (24); 3 — неґатункове (1); 4 — екстра (5); 5 — вищий ґатунку (15%)

підтримки виробників, диференційовані механізми підтримки особистих господарств населення) і ринкових механізмів. Це є основою для створення виробничих та обслуговуючих кооперативів, їхньої співпраці з іншими сільгоспвиробниками, формування «молочних поясів» на основі кластерної побудови галузі.

Водночас, діяльність уже наявних кооперативних об'єднань виробників молока, що характеризуються малою потужністю, на фоні відсутності розвинутої інфраструктури і охоплення малої частки загального виробництва не дає їм змоги залучати інвестиції у потрібній кількості тому, що їхня більшість працює на орендованій землі і через додаткові витрати ефективність діяльності знижується. Внаслідок цього рівень розвитку кооперації є низьким. Так, на прикладі Харківської обл. кількість виробничих кооперативів останніми роками коливається від 21 до 26 одиниць, а споживчих кооперативів хоча поступово зростає (на 27,7%), та все ж є недостатньою — в загальному обсязі виробництва молока — у межах 5–7% (таблиця).

З огляду на це концептуальними засадами розвитку кооперації передбачається: законодавче визнання особливої ролі і місця кооперативів в економіці і соціальній сфері села за регіонами; зміцнення матеріально-технічної бази кооперативів; пріоритетне виділення довгострокових субсидованих кредитів на викуп орендованої землі та земельних часток у власність кооперативів; співфінансування капітальних вкладень або відшкодування частини вже понесених витрат; широке залучення кооперативів у сільськогосподарську споживчу кооперацію; вжиття заходів щодо посилення контролю діяльності кооперативів та захисту прав і законних інтересів їх членів.

Про напрями виробництва, що потребують створення кооперації у сільській

місцевості, свідчать результати досліджень у ряді областей, проведених на замовлення Міністерства аграрної політики та продовольства України. Як виявилось, сільські жителі потребують допомоги в обробітку (оранці та культиватції земельних ділянок), збиранні зернових (24,9% відповідей), захисті рослин (31,7), збуті молока та ветеринарному обслуговуванні (44,4), забезпеченні племінним молодняком худоби і птиці (42,5%). Понад 43% кооперативів займається багатьма видами діяльності (багатофункціональні кооперативи), тоді як «золоте правило» кооперації проголошує, що починати потрібно з простого і йти до складного.

Ресурси для створення системи кооперації на ринку молока в Україні, а саме природні кормові угіддя і площа земель у користуванні громадян на території громад, дають змогу відновити чисельність корів до 1,8–2,1 млн гол.

Крім господарських приміщень, у переважній більшості сільських сімей є особи з практичними навичками догляду за коровою, які можуть пройти курс навчання із забезпечення виконання нових вимог до якості сирого молока. Надання послуг обслуговуючого кооперативу зі штучного осіменіння корів у межах громади, у поєднанні із системою годівлі та їх догляду, дає змогу збільшити валовий надій молока від 25 до 30% від наявного рівня.

Основним елементом матеріальної бази обслуговуючого кооперативу є молокозбиральний пункт і приміщення для правління кооперативу. Кооператив може передусім використовувати громадські приміщення. Важливим для молочарського кооперативу є наявність власного автотранспорту, який можна використати не лише для підвезення молока, а й для інших цілей, наприклад, для завезення насіння, мінеральних добрив, комбікормів та ін.

Завдяки кооперативним об'єднанням діяльність механізму конкурентної ціни та формування кредитної політики набуває цілеспрямованої діяльності. З'являється можливість спільно з переробниками закуповувати обладнання, поліпшується забезпеченість кормами і збільшується продуктивність власної худоби завдяки різним послугам і програмам, які здійснює кооператив, поліпшуються організація і загальний доступ до ринку збуту молока індивідуальним виробникам та поліпшується його якість.

Динаміка чисельності кооперативів за 2012–2017 рр.

Кооперативи	Роки					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Сільсько-господарські виробничі, од.	22	21	23	24	24	26
Споживчі, од.	36	36	40	46	44	46

Велике значення в системі розвитку сільської кооперації займає механізм створення ефективної системи постійного моніторингу сирого молока, яке надходить до кооперативу під час заготівлі. Поліпшення якості молока досягається завдяки таким чинникам: забезпечення його ефективного збирання, охолодження і транспортування; використання доїльного обладнання; ефективне ветеринарне обслуговування; професійне відтворення поголів'я за використання спермопродукції відібраних племінних плідників; забезпечення кормами та надання інших послуг.

Нааявний досвід використання міжнародних проектів і грантів в Україні щодо

створення обслуговуючих, виробничих кооперативів з виробництва молока в господарствах населення свідчить про їхню високу ефективність і доцільність використання у нових регіональних проектах розвитку молочного продуктового підкомплексу територіальних громад на кооперативних засадах. Нове правове поле, адаптоване до норм регулювання сфери сільськогосподарської діяльності в ЄС, дасть змогу господарствам сімейного типу сформувати інноваційні моделі сільськогосподарського розвитку й адаптуватися до нових вимог внутрішнього продовольчого ринку та підвищити добробут значної частини сільських родин.

Висновки

Вектори концептуальних засад розвитку сільської кооперації включають: заходи зі створення сприятливих нормативно-правових, соціально-економічних умов для організації і розвитку сільської кооперації на національному, регіональному та муніципальному рівнях; вдосконалення та розширення чинного механізму державної підтримки; якісне збільшення кількості сільських кооперативів за різними напрямками діяльності; значне збільшення прибутковості сільськогосподарських товаровиробників завдяки поліпшенню якості

продукції та сировини за активної участі в кооперативній діяльності; забезпечення повнішого та якіснішого надання послуг сільськогосподарським товаровиробникам і сільському населенню; створення і розвиток самостійної кооперативної системи збуту сільськогосподарської продукції, здатної конкурувати з великими торговельними мережами; ефективний розвиток інститутів кооперації з метою прискорення соціально-економічного розвитку сільських територій та підвищення якості життя сільського населення.

Руденко Е.В.¹, Марченко В.А.², Бовсуновський В.В.³

Институт животноводства НААН, ул. Животноводов, 1а, г. Харьков, 61026, Украина; e-mail: ¹rud.ev.v@gmail.com, ²vlsnitv8@gmail.com, ³bovsinbox@gmail.com

Концептуальные основы развития сельской кооперации (на примере молочных ферм)

Цель. Определить концептуальные основы организации и развития кооперативных формирований в сельской местности, которые дают возможность повысить эффективность агропромышленного производства и доходность сельскохозяйственного труда, обеспечить устойчивое развитие сельских территорий за счет улучшения социальных стандартов для населения. **Методы.** Статистико-экономический, монографический. Теоретической и методологической основой были официальные материалы Государственной службы статистики Украины, законодательные и нормативные акты органов государственной власти Украины по вопросам развития АПК, положения

экономической теории, труды отечественных и зарубежных ученых по проблемам развития сельской кооперации. **Результаты.** Рассмотрено современное состояние развития молочного скотоводства фермерских хозяйств и семейных ферм Украины, социально-экономические предпосылки и правовое обеспечение развития сельской кооперации, которые направлены на повышение качества производства сырья и готовой продукции. Установлены направления производства, которые требуют создания кооперации в сельской местности. Предложен механизм создания и функционирования молочных кооперативов на основе построения логистической структуры взаимодействия производственных и обслуживающих кооперативов. **Выводы.** Дальнейшая поддержка обществом развития семейных ферм личных крестьянских хозяйств будет способствовать уменьшению безработицы, повышению доходов сельских семей, привлечению временно выведенных из возделывания сельскохозяйственных угодий, в том числе сенокосов и пастбищ,

улучшению демографической ситуации в сельской местности и повышению уровня жизни сельского населения. Развитие кооперативных отношений даст возможность поднять социально-экономический статус сельских территорий на новый уровень, приблизить условия жизнедеятельности сельского населения к городским стандартам и снизить миграционные тенденции.

Ключевые слова: концепция, кооперация, молоко, перспектива, развитие, семейная ферма, сельские территории, качество.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201907-12>

Rudenko Ye.¹, Marchenko V.², Bovsunovskiy V.³
Institute of animal husbandry of NAAS, Tvarynnykiv Str., 1a, Kharkiv, 61026, Ukraine; e-mail: ¹rud.ev.v@gmail.com, ²vlsnitv8@gmail.com, ³bovsinbox@gmail.com

Conceptual bases of the further development of village cooperation (on an instance of dairies)

The purpose. To determine conceptual bases of organization and development of cooperative enterprises in countryside which enable to raise efficiency of agroindustrial production and profitability of agricultural work, to ensure stable development of village terrains due to tempering social standards for population. **Methods.** Statistical-economic, monographic. Theoretical and methodological basis were official data of Public service of statistics of Ukraine, legislative and statutory acts of organs of

the government of Ukraine concerning development of agrarian and industrial complex, rules of economic theory, works of domestic and foreign scientists on problems of development of village cooperation.

Results. Contemporary state of milk cattle husbandry of farms and family farms of Ukraine, social and economic premises and legal security of development of village cooperation which are directed on increase of production of raw material and finished produce are considered. Directions of production which require creation of cooperation in countryside are determined. Mechanism of creation and operation of milk cooperative societies on the basis of construction of logistical framework of interaction of industrial and serving cooperative societies is offered.

Conclusions. Further support by the community of the development of family farms of private farms will help to reduce unemployment, increase incomes of rural families, attract temporarily removed agricultural land, including hayfields and pastures, improve demographic situation in rural areas and raise the living standards of rural population. Development of cooperative relations will make it possible to raise socio-economic status of rural areas to new level, bring living conditions of rural population closer to urban standards and reduce migration trends.

Key words: concept, cooperation, milk, perspective, development, family farm, village terrains, quality.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201907-12>

Бібліографія

1. Аліман М.В. Кооперация і кооператори: визначення, афоризми, повчання; за ред. О.О. Нестулі. Полтава: РВВ ПУСКУ, 2009. 175 с.

2. Ініціатива «Рідне село». Практичні кроки. Господарства населення та сільськогосподарська кооперация. Матеріали для обговорення. Міністерство аграрної політики та продовольства України, 2012. 32 с.

3. Техніко-економічні параметри та планувальні рішення реконструкції і нового будівництва молочних ферм (довідник). Харків: НААН. Ін-т тваринництва, 2016. 376 с.

4. Сільське господарство України; за ред. Н.С. Власенка. Київ: Державна служба статистики України, 2017. 390 с.

5. Фермерські господарства Харківської області; за ред. О.М. Ракітіної. Харків: Державна служба статистики України, Головне управління статистики у Харківській обл., 2017. 83 с.

6. Шкуратов О.І., Кюрчева Н.В. Розвиток інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки України: монографія. Київ: ТОВ «Конкор»,

2011. 338 с.

7. ВНТП-АПК 01.05 Відомчі норми технологічного проектування: Скотарські підприємства. Київ: Мінагрополітики України, 2005. 111 с.

8. Тваринництво України: стан, проблеми, шляхи розвитку (1991–2017–2030 рр.); за ред. М.І. Бащенко. Київ: Аграрна наука, 2017. 160 с.

9. Марченко В.А. Принципи розвитку молочного скотарства на кооперативних засадах. Аграрна наука та освіта в умовах євроінтеграції: збірник наукових праць міжнар. наук.-практ. конф. Ч. 2. (м. Кам'янець-Подільський, 20–22 березня 2018 р.). Тернопіль: Крок, 2018. С. 193–196.

10. Марченко В.А., Бовсуновский В. В., Мищенко К. В., Канцевич С. И. Обоснование технологико-экономических параметров молочных ферм и комплексов различной производственной мощности. Актуальные проблемы интенсивного развития животноводства: сборник научных трудов; гл. ред. М.В. Шалак. Горки: БГСХА, 2018. Вып. 21. В 2 ч. Ч. 2. С. 166–171.